

Már Orsolya

Nyelvi hátrány az iskolai oktatásban

A beszéd általában valamilyen feladat megoldására irányul, így cselekvés értékű. A mindennapi beszédesemények szereplői megoszlanak: van, aki „fent” van, azaz előnyös helyzetben, és van, aki „lent” van, azaz hátrányos helyzetben. A hátrányos helyzet nem más, mint konkrét élethelyzetben jelentkező esélyegyenlőtlenség. A hátrányos nyelvi helyzet rendszerint a hátrányos társadalmi helyzetnek a következménye.

Az emberek hierarchikus társadalmi csoportokba, osztályokba szerveződnek. Az osztályok a hasonló társadalmi vagy gazdasági jellemzőkkel rendelkező személyek csoportosulásai. Nem kell szociolingvisztának lenni, hogy megállapítsuk, vannak bizonyos összefüggések a beszédmód, valamint a társadalmi helyzet és az iskolázottság között.¹

Kutatásom célja az volt, hogy megvizsgáljam, jelen van-e az iskolában a *nyelvi hátrány*, ha igen, milyen mértékben, és mely gyerekekre jellemző ez.

Tizenkilenc magyar anyanyelvű, magyar nemzetiségű kisdíák *nyelvhasználatát* hasonlítottam össze tizenkilenc, velük egykorú magyar anyanyelvű roma gyermekével. A roma gyermekek által beszélt nyelv is a magyar nyelv része, mégis számos *eltérést* figyelhetünk meg a magyar és a roma gyermekek nyelvhasználatá között. Többféle szempontból vizsgáltam őket, és így körvonalazódott számomra a roma gyermekek nyelvhasználatáról, társadalmi és családi hátteréről egy összkép.

A felmérést szülőfalumban végeztem, Sepsikőröspatakon, Kovászna megyében. A faluban számottevően sok roma család él.

A kutatás bemutatása

Különböző társadalmi csoportokból származó gyermekek nyelvhasználatában, illetve nyelvi szintjében kimutatható különbségeket vizsgáltam egy általam összeállított nyelvhasználati kérdőív segítségével. A felmérést szóban végeztem, mivel sok roma gyermek nem tud írni. A kérdéseimre adott válaszokat rögzítettem, majd a hangfelvételeket újrhallgatva, minden adatot lejegyeztem, és elemeztem.

¹ Crystal, David: *A nyelv enciklopédiája*. Osiris, Budapest, 2003, 56–57.

Kiinduló feltevéseim

Tapasztalatok szerint az iskolarendszer egészére jellemző, hogy a szociálisan hátrányos helyzetű tanulók között jóval gyakoribb a gyengébb tanulmányi eredmény, a bukás, az iskolából való kimaradás.

Az, hogy hová születnek – ritka kivételektől eltekintve –, nagymértékben előre meghatározza a gyermekek iskolai pályafutását, életútját. A rossz társadalmi helyzet olyan akadályokat jelent, amelyek meggátolhatják az adottságok és képességek felszínre kerülését, kibontakozását. Miféle akadályokról beszélhetünk, és mi lehet az oka a gátló tényezők kialakulásának? Kézenfekvőnek tűnhet a tanulmányi problémákat az anyagi források hiányára visszavezetni. Természetesen ez is fontos tényező, hisz oka lehet a rossz teljesítménynek a hiányos táplálkozás, vagy a szükséges taneszközök hiánya is. Mindemellett lényegesebb szerepe van a tanuló kulturális háttérének: milyenek a család nyújtotta minták, milyen a család szókinccse, nyelvhasználata. Az imént felsorolt gátló tényezők közül egy olyat vizsgáltam meg alaposabban, melyet a szociálisan hátrányos helyzetű családokból származó tanulók szinte mindegyikénél tapasztalhatunk: ez a nyelvi hátrány.

Feltevéseim szerint a jobb társadalmi körülmények közül érkező tanulók elvárható nyelvi teljesítménye lényegesen magasabb. Már az iskolába kerüléskor eldől, ki lesz a „rossz tanuló”, és ki a „jó”. Valójában az iskola számára elsősorban az az „okos gyermek”, aki birtokában van az intézmény támasztotta nyelvi követelményeknek. A „buta gyermek” pedig valójában az, akit a családja erre az elvárásra nem készített föl, más elvárásokra szocializált. Azoktól a gyermekektől, akik nem jártak óvodába, másfajta nyelvi teljesítményt vár el a környezete, mint azoktól, akik jártak, és a családban fontos a könyv és az iskola. Az óvoda hiánya, a szülők iskolázottsági foka, a családi háttér, a környezet és a könyv hiánya nagymértékben hozzájárul a roma gyerekek nyelvi hátrányához.

Következtetések

Vizsgálataim eredményei egybehangzók, a végső eredmény eléggé egyértelmű. Én mégis óvakodnék a végleges következtetések levonásától, hiszen néhány gyermek kérdőíves felméréséből még nem nyomhatom rá a roma gyerekekre a nyelvi hátrányos helyzet bélyegét. Az viszont kétségtelen, hogy magyar iskolatársaiktól nyelvileg és értelmi szinten is le vannak maradva. Ezt nem vizsgáltam, viszont azt mondhatjuk, hogy az elvárási ismeretek tekintetében is le vannak maradva.

A roma gyermekeknek nagyon szegényes a szókincsük, szűkös a fogalomkészletük. Nyelvhasználatukból hiányoznak a konkrét tárgyakra vonatkozó megnevezések. Nem birtokolják az iskola nyújtotta nyelvi követelményeket. Sok roma gyermek világából kimarad az óvodai nevelés, hiányoznak életükből a könyvek, a mesék, nem értik meg a kérdéseket, így válaszolni sem tudnak.

Egyszerű, tagolt, minimális szerkezetű mondatokat használnak, beszédüket nyelvi bizonytalanság jellemzi. Ezekben a gyermekekben a nyelvjárási beszédmód rögzült, és mivel az iskola a köznyelvet követeli meg, ebből a szempontból is hátrányos helyzetben vannak a roma gyermekek.

A felsorolt jellemvonások a korlátozott kódra jellemzők, ezek a gyermekek a beszédben lent vannak, nem mernek, és talán nem is tudnak nyelvileg helyesen megnyilvánulni.

Nagyon nagy szerepe van az óvodának és a családnak a gyermekek életében. Az iskolába a roma gyermekek már eleve hátránnyal lépnek be, ugyanis hiányzik az óvodai nevelés, a családban a szülők nem iskolázottak, írni és olvasni is csak kevesen tudnak, a gyermekek számára nincs követendő példakép. Az iskolában nem tudnak felzárkózni társaikhoz, ugyanis azok a gyermekek, akiknek mindez „már megadatott”, nem várhatják be őket. Ahhoz, hogy a roma gyermekeket is fel lehessen valamilyen szinten emelni a magyar társaikhoz, véleményem szerint egy számukra külön kidolgozott tervre lenne szükség. Arra kellene törekedni, hogy minden iskolás roma gyermeket meg lehessen tanítani írni és olvasni, nekik is legyen sikerélményük, ne csak kudarcban legyen részük, hogy ne morzsolódjanak le a magyar gyermekek mellől, hanem velük együtt haladjanak. Minden gyermeket – nemzetiségtől eltekintve – úgy kell tanítani és felelmei, ahogyan József Attila mondja „...jó szóval oktasd, játszani is engedd...”.

Irodalom

Adamikné Jászó Anna: *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig*. Trezor Kiadó, Budapest, 2006.

Adamikné Jászó Anna: *Az olvasás múltja és jelene*. Trezor Kiadó, Budapest, 2006.

Bíró Zoltán: *Beszéd és környezet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984.

Crystal, David: *A nyelv enciklopédiája*. Osiris Kiadó, 2003.

Kiss Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995.

Kiss Jenő: *A nyelvjárások és az anyanyelvi nevelés*. In. Magyar Nyelvőr, 263–269.

Közoktatás, XIX. évfolyam, 10. szám, 2008. október.

Lawton, Denis: *Társadalmi osztály, nyelv és oktatás*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974.

Már Edit: *Nyelvi-kommunikációs képességek fejlesztésének lehetőségei az I–II. osztályban*. I. fokozatú módszertani-tudományos dolgozat, 2003.

Már Edit: *A Kálnoki Ludmilla I–VIII. osztályos iskola környezeti nevelési programja, Sepsikőröspatak helyi értékei*. Sepsikőröspatak, 2006.

Multikulturális oktatás az előítéletek ellen. Romapage-Vidovics Renáta, 2007. július 26.

Réger Zita: *Utak a nyelvhez*. Soros Alapítvány és MTA Nyelvtudományi Intézet, 2002.

Wardhaugh, Roland: *Szociolingvisztika*. Osiris tankönyvek, 2005.